

Kong Frederik den Førstes danske Registranter, udgivne ved Kr. Erslev og W. Møllerup af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. Paa Carlsbergfondets Bekostning. Kjøbenhavn 1879. (IX + 569 SS.)

At man i Danmark er kommen ind paa en uheldig Vej med Udgivelsen af historiske Aktstykker, derom ville vel omtrent alle kunne blive enige. Istedenfor, som i Sverig og Norge, at samle sin Kraft paa Udgivelsen af et stort Rigsdiplomatarium overensstemmende med den Plan, som allerede Langebek i forrige Aarhundrede havde begyndt at iværksætte ved Indsamling af Dokumenter fra inden- og udenlandske Arkiver, har man spredt sin Kraft ved Udgivelsen af en stor Mængde løse Aktstykker rundt om i forskjellige Tidsskrifter eller, i heldigste Tilfælde, ved Udgivelsen af mindre Aktstykkесamlinger. At denne Fremgangsmaade baade er meget kostbar, besværlig, tidsspildende og i videnskabelig Henseende ufyldstgjørende, det er indlysende. Udgivelsen af et almindeligt Diplomatarium, i det mindste indtil Reformationstiden, er en national Opgave, som man ikke stadig burde skyde fra sig. Saa længe der imidlertid ikke er Udsigt til, at en saadan Plan bliver iværksat, maa den historiske Granskning selvfølgelig være glad ved Udgivelsen af ethvert større Kildeskrift, og dertil hører den Udgave af Kong Frederik den førstes danske Registranter, som paa Carlsbergfondets Bekostning er besørget af det af en Del yngre Historikere dannede Selskab for Udgivelse af Kilder til dansk Historie, især hvis det skulde lykkes Selskabet at fortsætte Samlingen med de følgende Registranter fra det 16. Aarhundrede. At det vilde blive en uvurderlig Kilde til dansk Historie, behøver ingen nærmere Paavisning.

Den Opgave, der netop ved Udgivelsen af Frederik I's Registranter har været stillet Udgiverne, har ikke været uden Vanskelighed. I Kong Frederiks danske Kancelli har man, ligesom senere, haft to Slags jævnsides førte Journaler, de saakaldte Tegnelser, der indeholde de lukkede Breve eller

Missiver til Enkeltmand (efter Formlen: „Vor Gunst tilforn“), og de saakaldte Registre, der i Reglen indeholde de aabne Breve (efter Formlen: „Vi osv. gjøre alle vitterligt“), en Inddelingsgrund, der i og for sig er vilkaarlig og heller ikke altid strengt overholdes. Af den første Art har man fra Kong Frederiks Tid kun en enkelt Afdeling tilbage, en saakaldt Tegnelsesbog (T), der kun omfatter Tidsrummet fra d. 23. Juni 1531 (se S. 354, smlgn. med S. 284) til Kongens Død, 10. April 1533; de tidligere Hefter synes at være gaaede til Grunde. Af Registerne har man derimod nu en sammenhængende Række omfattende hele Kongens Regeringstid, men i meget forskellige og indbyrdes afvigende Redaktioner: 1) en saakaldt Konceptbog (C), der indeholder Brevene fra Kongens Kroning i August 1524 indtil Midten af Aaret 1532. Brevene ere ordnede landskabsvis og oprindelig skrevne paa særegne Læg, med forskellige Hænder; enkelte Breve ere atter udstregede, hvilket efter Udgivernes Opfattelse betegner, at vedkommende Brev enten ikke er udstedt eller i al Fald ikke i den Form, hvori det først stod; efter denne Hoveddel følger (fol. 322 ff.) en Del efter Stifterne ordnede Præsentsbreve paa gejstlige Kald, samt et Par andre Sager (Kvitteringer for Skatter 1524, et Brev om Rustning af 18. Aug. 1525, samt et Par norske Breve, fol. 335 ff., og fol. 348 et Læg, som indeholder Rigsraadets Klageskrift mod Kristiern II). — Foruden C. har man dernæst 2—3, to saakaldte Renskrifter (Registerne II og III), som dog ingenlunde falde sammen med C eller indbyrdes. II indeholder saaledes, ligesom C, kun Brevene efter Kroningen, men lige til Kongens Død, III derimod Kongebrevene fra hele Kong Frederiks Tid, dog saaledes, at der først findes en Afdeling af „Almindelige Breve, udgangne over alt Riget Danmark i vor kjære naadigste Herre Kong Frederiks Tid“, derpaa Landskabsbrevene, men med en særlig Afdeling indenfor hvert Landskab for de Breve, som ere udstedte før Kroningen. Haandskriften er den samme lige fra Slutningen af 1523 til Novbr. 1532, altsaa omtrent til det Tidspunkt, da C sluttes; derfra ere de senere Breve indførte med en anden Haand. — Alle Breve „fra midt i Aaret 1532“ (nærmere opgives Forholdet

ikke i Indl. S. III, men det vil vel sige fra Midten af Oktbr. eller Begyndelsen af Novbr. ligesom i de tidligere Registranter, hvor her var et eget Afsnit) indtil Kongens Død ere derpaa atter indførte i 4) Kristian 3dies ældste Register over alle Lande (IV) og derefter atter i 5) en yngre Bearbejdelse af denne Registrant, som i Gehejmearkivets Registersamling betegnes som Nr. 1 (I). — Ingen af disse Bearbejdelser er imidlertid ligefrem Renskrift af de tidligere. I C findes en Mængde Breve, som ikke ere optagne i II og III; omvendt findes i II og III adskillige Breve, som ikke fandtes i C, ja selv mellem III og II er der Forskjelligheder, uagtet disse Registranter ellers staa i nøje Forhold til hinanden, og i IV findes adskillige Breve fra Frederik 1stes Tid, som slet ikke findes i Registranterne fra denne Konges Tid, men hidrøre fra en Indkaldelse fra Aar 1545 af alle ældre Lensbreve.

Denne uensartede Masse have Udgiverne haft at finde Rede i. Valget mellem to Udgivelsesmaader frembyder sig her af sig selv, en historisk og en textkritisk. Selskabet har for Tegnelsesbogens Vedkommende været nødt til, paa Grund af hele Haandskriftets Beskaffenhed, med udaterede eller flygtig henkastede Brevudkast, at vælge den sidstnævnte Udgivelsesmaade, men har ved Registrerne valgt den første; alle Brevene ere her satte i kronologisk Orden, med Opgivelse af Landskabsinddelingen osv. At denne Udgivelsesmaade ved historisk Brug er hensigtsmæssig, nægtes ikke; men der kunde dog netop i dette Tilfælde gjøres adskillige Indvendinger. Denne Udgivelsesmaade er fuldstændig rigtig ved et Diplomatarium, hvor man i Reglen har selve de enkelte Breve for sig som et selvstændigt Hele hvert for sig, og den anbefaler sig ogsaa som den naturligeste, hvor man kun har én Registrant, et enkelt Haandskrift, at følge; men Frederik I's Registranter ere forskjellige Haandskrifter, til hvis rette Bedømmelse det netop hører at kunne paavise deres indbyrdes Forhold, at faa nøjagtig Underretning om, hvor nye Hænder tage fat, hvad der ved sin ydre Form viser sig som et senere Indskud osv. For ikke at tale om den Mislighed, at Breve ved denne Omsætning i kronologisk Orden let kunne slippe bort imellem Udgivernes

Hænder — ved et enkelt Brev fra C er det sket for Udgiverne, som have maattet tilføje det blandt Rettelserne bag i Bogen; værre er det, at ligeledes et Brev fra III (fol. 262), Fru Ingeborg, Markvard Tidemands Efterloverskes Afstaaelsesbrev af 10. Juli 1530 paa Annise Len til Johan Bjørnsen (Dsk. Mag. 3. R. III, 240), helt savnes i Udgaven —, saa kan det ikke nægtes, at Udgaven i tekstkritisk Henseende er blevet noget stifmoderlig behandlet. Rigtignok have Udgiverne ment at kunne bøde paa Manglerne ved at anføre ved hvert Brev, hvor det findes i de enkelte Registranter; men herefter at finde Brevenes oprindelige Rækkefølge i Haandskrifterne er et temlig byrdefuldt, ofte saa godt som umuligt Arbejde, og dog er dette ikke uden Betydning ogsaa i reel Henseende, til at bedømme, hvad Dag et Brev er udstedt, naar de forskjellige Registre have forskjellige Dags- eller Aarsangivelser osv. I al Fald vilde det have været til stor Lettelse for Benyttelsen, om der blot var meddelt paa et Par Sider en kort Udsigt over Indholdet og Rækkefølgen af Brevene i de enkelte Registranter. — Formentlig burde da C være lagt til Grund som den egentlige Original, om man tør bruge dette Udtryk, med Angivelse af Varianter fra de øvrige Registranter og med de manglende Breve tilføjede med forskjelligt Tryk.

Hvad er nemlig C, og hvorpaa grunder sig de store Forskjelligheder mellem „Koncepten“ og „Renskrifterne“? Da dette Spørgsmaal maa besvares, saa vidt gjørligt, inden man i adskillige Tilfælde med fuld Sikkerhed kan bruge Registranterne, og da det maaske er tvivlsomt, om Udgiverne have fuldt klaret dette Spørgsmaal, skal Anmelderen forsøge at bidrage i al Fald noget til Spørgsmaalets Besvarelse; men det vil maaske kunne udbrede nogen større Klarhed herover, først at kaste et Blik paa Forholdene i Kong Frederiks Kancelli.

Kong Frederik havde som bekjendt to Kancellier, et tysk, i Spidsen for hvilket Kansler Wolfgang von Utenhoff stod, og som udfærdigede ikke blot alle Sager, der angik Hertugdømmerne, men overhovedet alt, der affattedes paa Tysk, hvorfor navnlig alle udenlandske Sager, især Forhandlingerne med tyske og andre fremmede Fyrster (maaske med Undtagelse af Sverig)

gik herigjennem, — og et dansk, der styredes af Kansleren Mester Klavs Gjordsen eller Gørtze, som han i Reglen skriver sig, en gejstlig uddannet slesvigsk Adelsmand fra Solviggaard. Naar denne Mand er tiltraadt, vides neppe; hvis den Antagelse er rigtig, at han først blev Kansler 1524, og tidligere kan han neppe for Øjeblikket eftervises, saa vilde man heri have en Forklaring af, at C og Registrant II først begynde med Kongens Kroning i Aug. 1524, noget, der dog maaske har en anden Grund. Mærkeligt er det, at Rigsraadet paa Herredagen i Odense December 1523 tilraader Kongen „at skikke et godt Regimente og god Skikkelse i Eders Naades Gaard her i Riget med gode Embedsmænd efter Rigets Lejlighed, som været haver i Eders Naades Herre Faders og Broders Tid“¹⁾. — Lensmænd kan her ikke tænkes paa, og da Kongen allerede ved Hyldingen i Viborg i Marts 1523 havde udnævnt Marsk (Tyge Krabbe) og Hofmester (Mogens Gøje), synes det at være Rigsraadets Mening, at Kongen skal indrette sig en dansk Hofstat, og dertil hørte ogsaa en kgl. Kansler, der endnu paa den Tid var en Art Hofbestilling, medens baade Roskilde Biskop som Storkansler og Rigens Kansler som den øverste Justitsembedsmand vare Medlemmer af Raadet og Rigsembedsmænd. — Hvad enten Kongen endnu paa den Tid ingen særlig dansk Kansler har haft og hidtil kun har ladet sig nøje med sin tyske Kansler eller ikke²⁾, saa vise de Ord, der i Rigsraadets Indstilling følge umiddelbart efter de ovenfor anførte, i hvert Fald, at der endnu paa den Tid kun har været ringe Orden i Kongens danske Kancelli; thi Kongen opfordres her til at lade det bestille saaledes i Kancelliet, at alle magtpaaliggende Breve registreres, at der ikke af Kongens Kancelli skal udstedes Brev mod Brev, Kongen til Ulempe. — Herefter synes det endogsaa tvivlsomt, om man paa den Tid (Decbr. 1523) overhovedet har ført Registrarer i Kancelliet; men af

¹⁾ Rørdam, Kjøbenhavns Kirker og Klostre S. 108. Ny dsk. M. V, 19.

²⁾ Efter Brevet af 3. August 1523 (S. 15) nævnes rigtignok en „Kansler“, men ikke, hvem det er. Kr. II havde én Kansler (dansk), 4 danske og 1 tysk Sekretær (N. dsk. Mag. I, 314).

en Tilføjelse i III ved 3. Aug. 1523 (S. 15), hvor det bemærkes, at Kansleren har læst Brevet for Hr. Mogens (Gøje) den 11. August, synes det dog at fremgaa, at Skriveren af III har haft et ældre Læg for sig. Disse Registeroptegnelser lade dog til at have været meget mangelfulde. Thi medens Kongen paa sin Side jævnlig klager over, at han før sin Kroning, ukjendt med Forholdene, har udstedt Lensbreve, hvorved Kronens Indkomster led Tab, og derfor, med Rigsraadets Samtykke, forlanger dem tilbageleverede¹⁾, vedblive Klagerne fra Rigsraadets Side over Uorden i Kongens Kancelli. Saaledes betyder det Kongen paa Rigsraadsmødet i Kolding 1525, „at hans Naade vil lade forbyde og give til Kjende i hans Naades Kancelli, at der ikke maatte saa gives Breve mod h. Naades Recess“²⁾. D'et sigter dog mere til de udstedte Breves Beskaffenhed end til Uorden, men meget skarpt lyder Klagen atter paa Odense Herredag, August 1527: D. Riges Raad giver kgl. Majestæt til Kjende, at her gaar stort Raab og Klage det menige Rige over, at der gives Brev imod Brev af h. Naades Kancelli, at h. N. vil derudinden værdiges at være fortænkt, at det ikke mere herefter ske skulde³⁾. Kongen svarede hertil, at han havde givet Kancelliet Rigsraadets Klage til Kjende; Kanslerne og Sekretærene forlangte, at vedkommende Breve, som saaledes vare mod hverandre, maatte komme til Stede, da vilde hver for sig staa til Ansvar for de Breve, de havde udgivet; dersom der da fandtes Breve, som vare udstedte uden Kongens Befaling, indstillede de Sagen for Kongens og Rigsraadets Dom⁴⁾.

At denne stærke Klage mod Kancelliet ikke var helt ubeføjet, vise flere Breve i Registrarerne, netop fra denne Tid. Saaledes faar Laurids Skoning 24. Marts 1527 Brev paa St. Jørgensgaard udenfor Kjøbenhavn, efter Kongens egen Ordre; men 20. Aug. s. A., netop under Odense Herredag, fik Hr.

¹⁾ Ny dsk. Mag. V, 28, 42, 99 (1525), 102 (1526).

²⁾ Smsts. S. 47.

³⁾ Smsts. S. 303.

⁴⁾ Paludan-Müller, Herredagene i Odense 1526 og 1527, S. 90.

Jep Heje Stadfæstelse paa sit tidligere Livsbrev paa samme Gaard. Dettes Tilstedeværelse havde man altsaa helt glemt. I C er det første Brev overstreget, i III findes det ikke, medens det sidste Brev findes i begge. — Endnu mere oplysende er følgende Tilfælde: Ludvig Gyldenstjerne fik 13. Oktbr. 1528 (S. 186—87) Livsbrev paa Duebrødre Kloster (Hospital) ved Roskilde med Tilintetgjørelse af alle de Breve, som Kongen havde givet Hans Ryaner paa samme Hospital og denne senere opladt til Hans Eriksen; desuden tilbagekaldtes de Breve, som Kongen havde givet Peder Hansen imod Hans Ryaner „af vrang Undervisning“, hvilket var blevet aftalt paa den Herredag, som sidst stod i Odense, hvor Hans Ryaner paa ny havde faaet kgl. Stadfæstelsesbrev! — Peder Hansens Brev er udstedt 30. Juni 1527 med Mogens Gøje og Henrik Krummedige til Relatores (S. 129—30), Hans Ryaners 22. August s. A. med Johan Rantzau til Relator (S. 140); Opladelsesbrevet til Hans Eriksen er udstedt 5. Septbr. 1528 med Paategningen: Dominus rex per se (S. 178).

Flere lignende Tilfælde kunne eftervises i Registranterne, navnlig at der er udstedt Lensbreve, som stride mod tidligere udstedte Livsbreve o. lign.; men navnlig Tilfældet med Duebrødre Kloster er saa oplysende, at det formentlig er tilstrækkeligt. Vi tilføje strax, at i Registrant III findes kun det sidste Brev (13. Oktbr.), i C derimod alle Brevene; dog ere de overstregede med Undtagelse af det sidste (13. Oktbr.), altsaa det gyldige Brev. Heraf fremgaar dels, at Overstregningerne i C ingenlunde altid betegne, saaledes som Udgiverne mene, at Brevene ikke ere udstedte, thi alle disse Breve ere blevne udstedte og det i samme Form, hvori de staa i C, men kun, at de senere ere blevne tilbagekaldte eller traadte ud af Kraft, og dette synes overalt at være Tilfældet (nogle Steder skyldes dog Overstregningen maaske Fejlskrift), dels, at denne Del af III ikke er skrevet før efter 13. Oktbr. 1528.

Kancelliet har i disse Tilfælde ved alle Brevenes Udstedelse haft en kgl. Ordre at holde sig til. At de enkelte Relatores og Kongen kunne have været uvidende om eller have glemt, at tidligere Breve vare udstedte, det er naturligt og tilgiveligt,

men Kancelliets Pligt var det selvfølgelig at have sine Registre i en saadan Orden, at sligt ikke kunde ske, og at gjøre Kongen opmærksom paa de virkelige Forhold. Noget har den Næse, Kancelliet 1527 fik af Rigsraadet, dog frugtet; saaledes ser man, at Sekretæren Mester Jesper Brochman ikke har turdet lade et Brev af 1. Febr. 1528 udgaa, før han havde talt nærmere med Kongen om Sagen. — Nogen Undskyldning kan med Hensyn til de omhandlede Forhold maaske søges deri, at Kong Frederik af Sparsommelighedshensyn netop paa denne Tid, i Begyndelsen af Aaret 1527, havde inddraget en Del af Sekretær- og Skriverposterne i Kancelliet, til Trods for den Modstand, denne Reduktion fandt hos Kansleren Klavs Gørtze og Sekretæren, Mester Johan Fris til Hesselager. Det lykkedes dog Johan Fris at redde nogle af Sekretærerne, saaledes Mester Morten Krabbe og Hr. Laurids Ølmand, saa at der, som Johan Fris udtrykker sig, istedetfor 2 Sekretærer og nogle Substituter, hvortil Kongen vilde have Tallet indskrænket, blev 4 Sekretærer, „naar vi ere i Danmark“¹⁾. I den følgende Tid kunne dog i det mindste 5 Sekretærer eftervises, nemlig Johan Fris, Jesper Brochman, Laurids Ølman, Morten Krabbe og Kristiern Pedersen, fra 1529 Domprovst i Viborg, saa at Meningen af Johan Frises Ord formodentlig er, at der til Stadighed skulde være én Sekretær hos Kongen i Gottorp, medens de fire øvrige vare i Riget, hvor de som bekjendt brugtes til forskjellige Hverv og Sendelser. At Posten paa Gottorp gik paa Omgang, ses af flere Breve, og den var meget ilde anskrevet; derom vidner Johan Frises ovenanførte Brev tilstrækkelig. 4. Februar 1528 ser man saaledes, at Jesper Brochman var paa Gottorp, men da hans private Sager gjorde hans Nærværelse i Jylland ønskelig, bad han i et Brev Kansleren indtrængende om at skikke Hr. Laurentius (Ølmand) til Gottorp igjen til Faste, at Mester

¹⁾ Joh. Fris til Mester Klavs Gørtze, Gottorp, 4. Januar 1527 (Dsk. Mag. 4. R. IV, 346). — 18. Januar (die Veneris post Antonii) 1527, Gottorp, Fred. I til Klavs Gørtze: han sender Breve til hver af Skriverne om „Forlov“; Kansleren skal give dem Pasbord og Kvittance, naar de have gjort Regnskab. (Geh. Ark. Dsk. Kong. Hist. Fasc. 11; jfr. Allens Smlng. 53 g. 3.) N. d. Mag. I, 314.

Jesper selv kunde slippe fri¹). — Fra 1530 eller 31 findes derimod atter flere Sekretærer nævnte, nemlig foruden de ovenstaaende ogsaa Jost Andersen Ulfeld og Jørgen Gyldenstjerne (jfr. Dsk. Mag. IV, 163 ff.) og maaske flere. — Til den daglige Tjeneste i Kancelliet har der saaledes neppe været mere end én eller maaske højst to Sekretærer ad Gangen i Brug, thi Kansleren selv var ofte fraværende i offentlige eller private Hverv, og herom vidner ogsaa de forskjellige Haandskrifter i C, skjønt Udgiverne rigtignok lade os i Uvished om, af hvem de enkelte Breve ere indførte, skjønt disse Mænds Haandskrift (i al Fald Joh. Frises og Jesper Brochmans) ikke ere vanskelige at eftervise, og blot i Indledningen (S. IV) bemærke, at én af Hænderne ses at være Kansleren Klavs Gjordsens, der omtaler sig selv i 1ste Person S. 64. Det samme gjør ogsaa Jesper Brochman S. 155.

Klavs Gjordsen døde midt i Aaret 1532; Dagen kjendes ikke, dog synes han endnu den 2. Juli at have indført en Bemærkning i Tegnelsesbogen²); i hvert Fald levede han endnu paa denne Tid; men forøvrigt mærker man meget lidt til hans Virksomhed paa denne Tid; det er saaledes ikke ham, men Johan Fris, der har konciperet de vigtige Breve, som i Juni Maaned afsendtes til Knud Gyldenstjerne i Anledning af Kristiern II³). Mulig var Klavs Gjordsen død allerede inden 5. August, inden hvilken Dag Mogens Gøje fik Lensbrev paa Ring Kloster efter ham (S. 467), i hvert Fald inden 27. September (S. 334, smlgn. 29. Septbr.). Den 9. Oktbr. (Onsdag efter Francisci) overantvordede Broderen Mads Gjordsen paa Solviggaard til Jesper Rantzau, Hovedsmand paa Tønder, og til Hr. Laurids Ølmand alle de Breve, som fandtes i hans afdøde

¹) Dsk. Kong. Hist. Fasc. 11. (Allen a. St.)

²) S. 436, fol. 84: „Canceller . . . meg“. Dog er det maaske noget tvivlsomt, om „meg“ her er samme Person som „Canceller“; det maa Haandskriften kunne oplyse.

³) Se mit Skrift om Kristiern d. 2den i Norge og hans Fængsling, S. 117 Anm. 1. — At Ordren af 2. Juni er skrevet med Joh. Frises Haand, er jeg nu sikker paa efter fornyet Sammenligning af Haandskriften med andre Breve af Joh. Fris.

Broders Skrin og Kister, deriblandt ogsaa det kongelige Segl¹⁾. Med den 13. eller 14. Oktbr. begynder derpaa i alle Registranterne et nyt Afsnit: C ender med den 14. Oktbr. (S. 335), i Tegnelsesbogen begynder et nyt Afsnit med d. 13. Oktbr. (S. 467), medens der netop fra omtrent Midten af August til 13. Oktbr. er et Hul, uden Breve; i III begynder med November en ny Haandskrift, og de følgende Breve ere derpaa, som ovenfor antydet (S. 174), atter indførte i Kristian III's Registranter. — En ny Styrelse var saaledes begyndt fra det Øjeblik af, at det kgl. Segl var afleveret af Klavs Gjordsens Arvinger. Kansleransvaret gik fra denne Dag over til Joh. Fris som øverste Sekretær, og den officielle Udnævnelse til Kansler har neppe ladet vente længe paa sig; i Slutningen af 1532 kaldes han det ligefrem²⁾.

Efter disse Bemærkninger om Forholdene i Kancelliet skulle vi nu vende tilbage til Undersøgelsen af Haandskrifternes indbyrdes Forhold. Vi begynde med T, der ifølge hele sin Form og Udgivelsesmaaden tydeligst viser, hvad det er: en „Tegnelsesbog“, hvori Kancelliets Embedsmænd have optegnet de aabne Breve, som skulde udfærdiges, navnlig Stævninger³⁾; derfor ere Brevene i Reglen udaterede (undtagen hvor løse Ark senere ere indlagte); ofte gjøre Optegnelserne Indtryk af at være en Slags Huskeseddel for Sekretærerne: løst angives Personens Navn, der stævner en anden osv., eller som naar der S. 428 blot staar: „Til de Ambaszatter“, hvorved vistnok menes Peder Skram og Vilken Stedingh, men da neppe Ordren af 2. Juni 1532, der skulde have staaet tidligere, og som var udstedt paa Gunderslevholm, medens denne Skrivelse er udstedt paa Falster (Nykjøbing), som det fremgaar af Linien ovenfor, — vistnok altsaa den senere saa meget omtalte mundtlige Ordre til Knud Gyldenstjerne; man faar forøvrigt af Tegnelsesbogen paa dette Sted en Fornemmelse af den

¹⁾ Fortegnelse over disse Breve i Geh. Ark., Dsk. Kong. Hist.

²⁾ Dipl. Langeb. 9. Januar 1533 underretter Niels Lykke, som da var i Norge, Fru Sofie Esge Bildes om Udnævnelsen.

³⁾ Jfr. Ny d. Mag. I, 314 om Ordningen i Kr. II's Kancelli (Landsregister og Stævningsregister); dette er ogsaa Hovedindholdet af „Tegnelserne“.

Forvirring, Peder Skrams og hans Medfølgers Ankomst med Brevene fra Norge har medført; Kongen skulde have tilbragt den 1. og 2. Juni i Næstved og derfra den 2. Juni være rejst til Vordingborg (S. 424), men nu tilbragte han den 1. og 2. Juni paa Gunderslevholm hos Righofmestere: Mogens Gøje; thi herfra er det Brev af 1. Juni udstedt, som findes fol. 71 (S. 426). — Sjældnere ere Brevene (som det ovennævnte af 1. Juni) indskrevne bag efter Udfærdigelsen, men ikke saa sjældent er der opført aabne Breve, der har Paategningen: skulle registreres. Disse Breve findes ogsaa paa vedkommende Steder i Registrerne; man kunde derfor være tilbøjelig til at anse T for en almindelig Tegnelsesbog for alle Breve; men naar man saa atter, ved at sammenligne med Registrerne, finder en Del Breve i C og III, som ikke findes i T, bliver man atter tvivlraadig. Med andre Ord: T er et Vidnesbyrd om den Tilfældighed, der herskede ved Registreringen, om den forbavsende Uorden, der fandt Sted. — Men hvor løse Optegnelserne i T end ere, maa vi dog i højeste Grad beklage, at man kun har den Slags Tegnelser fra Juni 1531 af og savne dem til hele den foregaaende Tid, thi herved har vort Kjendskab til Reformationshistorien lidt et meget føleligt Tab.

Medens vi saaledes betragte T som en løs Tegnelsesbog, væsentlig over de lukkede Breve, der skulde udfærdiges, er Forholdet helt anderledes med C. Her ere saa godt som alle Brevene daterede; den er, som den ogsaa flere Gange kaldes i den yngre Redaktion i III (jfr. Indl. S. IV): det gamle Register, o: den i Klavs Gjordsens Tid førte Journal over de udfærdigede aabne Breve. Benævnelsen „Koncept“ herom er i al Fald vildledende, for saa vidt man derved kan komme til at opfatte C som en Koncept til de Breve, der senere skulde udfærdiges. Udg. mene (S. IV), at denne Koncept „er ført samtidig med Brevenes Udfærdigelse, hvilket fremgaar saa vel af dens hele Karakter som af de Udkast til Breve, der senere ændredes (S. 50, 97 osv.)“. Dette maa dog ikke tages alt for bogstaveligt. S. 50 (fol. 132 b i C) staar ganske vist først et overstreget Udkast til et Forleningsbrev af 21. Aug. 1524, derpaa atter Brevet med nogle For-

andringer, men det kan lige saa godt forklares ved, at Skriveren først har givet et tankeløst Uddrag af Brevet og derfor selv har skrevet det om nedenunder eller har haft forskjellig lydende Udkast for sig. — S. 97 anføres efter C 176 b et Brev af 31. Maj 1526 (Otthens die corporis Christi. Mgr. Christiernus Hwiidt), der i C først har haft følgende Datering: „Flensborg, ipso die S. Canuti ducis (7. Januar), Dnus rex per se.“ Brevets Plads viser imidlertid hen til den tidligere Datum; thi fol. 177 findes et Brev af 9. Febr., fol. 177 b Breve af 20. Marts, fol. 178 et Brev af 4 Maj, hvorimod der fol. 176 b findes et andet Brev fra Flensborg af 7. Januar. Skriveren synes at have haft flere Koncepter eller Breve for sig, som han samtidig har indført, men først efter d. 31. Maj. — Lignende Tilfælde findes der en Mængde af. 12. Novbr. 1524 findes umiddelbart efter et jydsk Brev en Tilføjelse af, at Kongen gjenkaldte Brevet „sabbato post inventionis Crucis“ (6. Maj følgende Aar?). Staar dette indknebet i Haandskriftet som et senere Indskud? Ellers maa jo alle de følgende jyske Breve (indtil c. fol. 173) først være indførte i Registret efter 6. Maj 1525. — I C fol. 177 er et Brev først dateret: Flensborg S. Knud Hertugs Dag (7. Januar) 1526, men derpaa rettet til: Kbhvn. S. Egidii Aften 1525 (31. Aug.). I C staa det mellem Brevene af Januar 1526, og kan da i al Fald først være indført paa den Tid. — I C fol. 16 staa et Forleningsbrev af 9. Septbr. 1524 paa Lykaa Slot til Hans Skovgaard; men paa samme Folioside staa et Forleningsbrev paa samme Slot af 30. Novbr. 1526 til Mauritz Olsen med den mærkelige Tilføjelse: „Jeg tror, han haver ikke Tidsbrev, ikke er Datum heller ret“. Er dette tilføjet senere i Marginen eller hvor? Er Brevet af 1526 skrevet i Flugt med det tidligere, kan C jo ikke være skrevet samtidig med Brevenes Udstedelse. — 1525, 8. Septbr. er fejlskrevet som 1526. — De skaanske Breve omtrent fra samme Tid synes at staa i stor Uorden mellem hverandre, saaledes fol. 11 b til fol. 14 Breve af 1. Septbr., men alligevel fol. 12 et Brev af 8. Decbr., fol. 13 et Brev af 17. Decbr. og et af 7. Januar 1527, fol. 14 b et Brev af 29. Septbr. 1526, hvilket ikke tyder paa en samtidig Indførelse. —

Fol. 266 staar et kjøbenhavnsk Brev af 17. August 1528 mellem Breve fra 1525! — Paa en lignende Maade forholder det sig med følgende Breve: fol. 88 staar et overstreget Brev, lydende: „Wulfgang Uttenhoff, Cancellarius, fik Livsbrev paa Hindsgavl Slot og Len, kvit og fri mod Tjeneste. Ottonie die Barbare virg. (4. Decbr.) 1526. Relator Johan Fris.“ Samme Dag fik Johan Bjørnsen, som 2. Juni var bleven forlenet med Hindsgavl, Livsbrev paa Dronningholm, og samme Dag er ogsaa udstedt et Brev til Middelfart Borgere. Men alligevel finder man fol. 92, hvor ellers staar Breve af 26. Januar og 6. April 1528 (medens 2.—27. Marts staar fol. 91—91 b) følgende Brev: „Wulf von Uttenhoff, Kansler, fik Livsbrev paa Hindsgavl Slot med al Tilliggelse, Aalefiskeriet og Marsvinfangsten, samt paa Medelfart By med al kgl. Rettighed, fri og kvit uden al Afgift. Clum claus. consv. Ottonie die Catharine virginis (25. Novbr.). Sub manu propria regiae maiestatis.“ Med en anden Haand er derpaa tilføjet 1526. Afskriveren i III har ligeledes Brevet mellem Brevene af 1528, men med Aarstallet 1526, og dette maa ogsaa være rigtigt, thi kun i 1526 var Kongen paa denne Dag i Odense. Dette sidste Uddrag bærer alle Spor af at være det rigtige, rimeligvis foretaget efter en Koncept uden Aarstal, og Skriveren synes at have stillet det efter 6. April, fordi han har forvexlet Catharina virgo (25. Novbr.) med Catharina Senensis (30. April¹).

Af disse Notitser faar man snarest det Indtryk, at Brevene i C ikke ere indførte før en god Tid efter Udstedelsen, maaske endogsaa først omtr. 1528. Ogsaa efter dette Aar tyde flere Omstændigheder paa, at Skriveren har indført Brevene en Tid lang efter Udstedelsen og derved oftere har begaaet Fejltagelser. Fol. 45 og 45 b findes saaledes Breve af 15. og 16. Juni, fol. 46 Breve af 17. Juni, men fol. 45 b atter 19. Juni, fol. 46 atter 16. Juli, fol. 48 17. Juli, fol. 47 derimod et over-

¹) En lignende Fejltagelse er i Brevet af 29. Novbr. 1527: Ottonie vigilia Andreae ap., hvor Skriveren vistnok har skrevet fejl for Bartholomei ap. (jfr. 22. Aug.). Kongen var ikke i Odense i Novbr.

streget Forleningsbrev til Albert Ravensberg paa Malmøhus, hvilket derpaa gjentages i en noget anden Form fol. 50; hvis Datoen i begge disse Uddrag er ens (24. Juli), hvilket man maa antage, da Udg. ingen Variant have anført, maa jo ogsaa her en hel Del Breve være indført efter d. 24. Juli, især da fol. 49 atter indeholder tidligere Breve. — Et Brev af 11. Septbr. er efter Originalen allerede udstedt d. 4. Septbr. o. s. fr. — Knud Pedersen Gyldenstjernes Forlening med Karmeliterklostret i Kjøbenhavn er i C fol. 301 b henført til 17. Febr. 1530, men atter overstreget, hvorpaa det fol. 303 er gjentaget i en forkortet Form, men med en anden Dato, nemlig 2. Nvbr. 1529. Ogsaa her har Skriveren vistnok haft en hel Del forskjellige Breve for sig at indføre; han har taget en fejl Datering, men har senere opdaget det og derfor gjentaget Brevet senere med den rette Tidsangivelse; 2. Novbr. 1529 maa vistnok anses for det rette. — Fol. 306 b har Skriveren ved en lignende Fejltagelse mellem de sjællandske Breve indført Mester Anders Glob's Livsbrev paa Asmindrop Kirke i Skaane med Angivelsen: Kallundborg, Fredag efter St. Petri ad. vinculam 1530; det staar mellem flere andre Breve af samme Dato; men det er overstreget og findes anført fol. 65 (rigtigt) under de skaanske Breve med Angivelsen: Kbhvn. Slot St. Olavi Konnings Dag (29. Juli) 1530; men her er det kommet paa en urigtig Folio-Plads, thi Breve af 31. Juli findes fol. 64 b. Skriveren har altsaa første Gang taget fejl baade af Landskabet og Dateringen, som han skjødesløst har taget fra de andre Breve, han har afskrevet ovenfor; Fejlen er blevet bemærket og rettet. — Hvor lang Tid der kunde gaa mellem Brevets Udstedelse og Registreringen viser sig ogsaa tydelig af et Brev af 4. Maj 1532, hvor der bag efter er anført, at Brevet 6. August samme Aar blev forandret til et Livsbrev. Eller er denne Tilføjelse senere indskudt? Udgivelsesmaaden tyder ikke herpaa. Det følgende Brev (fol. 72) er af 2. Juli.

Det er temlig tydeligt, at man i Kancelliet en Tid lang ikke har haft andre Registre end disse paa enkelte Læg skrevne Fortegnelser, som man maaske endog først har begyndt at indrette omtrent 1528, hvilket sidste dog kun kan oplyses ved et

nærmere Eftersyn af Haandskrifternes Beskaffenhed. At disse Optegnelser imidlertid vare meget mangelfulde, maatte man snart komme efter ved det daglige Arbejde, og naar saa hertil kom Rigsraadets stadige Klager over Manglerne i Kancelliet, laa det nær at søge Manglerne hævede ved Indrettelsen af nye Register, hvor man udelod de Breve, der vare ugyldige eller igjenkaldte og, saa vidt muligt, tilføjede de manglende. Det er dette, man har gjort i Registranterne II og III. Efter Udgivernes Opfattelse er II en yngre Afskrift af III, hvilket søges bevist ved enkelte Data (Incl. S. V), der dog ikke synes Anm. ganske fyldestgørende; men da Udgiverne efter deres Opfattelse have anset II for at være uden væsentlig Betydning for en Udgave af Frederik d. førstes danske Registranter og derfor ikke have anført, hvilke Breve der findes i II, uagtet dog et og andet Brev, som findes i III, er udeladt, „f. Ex. Mogens Krafes to Breve paa Tommerup (S. 226, 248)“, og nok overhovedet alle de Breve, der senere ere overstregede i III (Incl. S. VII), er det umuligt at undersøge Forholdet nærmere. Uforklarligt er det dog, hvorfor man ved denne senere Afskrift af III ogsaa har udeladt alle Brevene før Kroningen.

At man ved Indrettelsen af III brugte C som det egentlige Grundlag, er tydeligt (jfr. Incl. S. IV); men naar Udgsige, at „i den Del af III, som svarer til C, har III kun to Breve, der ikke findes i C, nemlig en Kvittering til Ove Bilde (S. 270) og et Livsbrev til Morten Knudsen 1531 (S. 277); men disse kunne jo være afskrevne efter løse Blade, der tidligere have ligget i C,“ — saa er dette mindre korrekt; thi i den trykte Udgave mangle ikke faa Breve Mærket C¹). En Del af disse Breve, navnlig de skaanske Breve fra Aug.—Septbr.

¹) Følgende har Anmelderen lagt Mærke til: 1524, 9., 10., 11., 27., 30. og 31. Aug., 2., 4., 12., 13., 14., 25. og 28. Septbr.; 1525, 7., 10., 12., 17., 19., 23., 26., 27., 28., 29., 30. Aug., 1. Septbr.; 1528, 22. Juli, 2. Aug., 18. Oktbr. (S. 170); 1530, 5. Novbr. (anført i Incl.); 1531, 21. Januar (2 Breve), 1. Marts (anført i Incl.); 1532, 12., 13., 16., 17., 18. og 28. April, 7. og 9. Maj, 29. Juni, 5. Juli, 1. Aug., 29. Septbr. Det bemærkes, at under flere af disse Datoer findes 2 eller flere Breve, som ikke findes i C.

1524 og 1525, som findes i III fol. 302—12, have dog muligvis staaet paa det Blad, som nu mangler i C (jfr. Indl. S. II), og som menes at skjule sig paa Kongens Bibliothek (Dsk. Mag. 3. R. II, 256 Anm. 1), skjønt dette er et temlig stort Indhold for et enkelt Blad; men Manglen af de øvrige Breve kan ikke forklares anderledes, end at de ligefrem ere blevne glemte i C.

Dernæst udelod man i III adskillige af Brevene i C, „enkelte formentlig mindre vigtige Breve“, mene Udg. (S. III). For det første ere alle de Præsentsbreve, som fandtes for sig i C (fol. 322 ff.), udeladte. Om III's Skriver ligefrem ved Udarbejdelsen har overset disse Breves Tilstedeværelse, eller om disse Breve maaske allerede den Gang vare traadte ud af Kraft, tør Anm. ikke afgjøre; nogle af dem ere ogsaa indførte i C mellem Landskabsbrevene, og i dette Tilfælde ere de i Reglen medtagne; hvor dette ikke er Tilfældet, tør man temlig sikkert antage, at de vare traadte ud af Kraft; Registranterne vise noksom Exempler paa, hvor hyppig den Slags Forleninger skiftede. — For det andet er der udeladt en hel Del Kvitteringer; nogle af disse kunne maaske nok regnes for mindre vigtige Breve; men Grunden til deres Udeladelse er dog vist nærmest, at de ere medindfattede i større Lenskvitteringer og Afregninger, som til Dels senere anføres, og at de derfor havde tabt deres Betydning¹⁾. — Men vigtigst er den 3die Klasse af de udeladte Breve, nemlig en Del Lensbreve og lignende Sager, thi om de allerfleste af disse kan det paavises, naar de traadte ud af Kraft, og at dette er Grunden til deres Udeladelse, ja paa den Maade kan man i Forening med andre Omstændigheder saa temlig paavise, naar man har begyndt Revisionsarbejdet.

Allerede ved den Del af III, som ikke har noget tilsvarende i C, nemlig Brevene før Kroningen 1524, kan det paavises, at den ikke kan være begyndt før i det tidligste omtrent 1529. Saaledes findes ved Brevene af 19. Juni og 15. Juli

¹⁾ Saaledes er en Kvittering af 21. Juni 1529 til Jens Hvas for Klostersølv udeladt i III, men den fyldigere Kvittering af 27. Februar 1530 optagen.

1523 (fol. 20 b og 22) en Bemærkning om, at Kongen bekræftede dem d. 13. December 1528. Det stemmer overens hermed, at Skriveren flere Steder (10. Juli, 12. December 1523, ligesaa 13. Septbr. 1524) fejlskriver Aarstallet som 1529. Deraf, at Otte Brockenhuses Livsbrev paa Slangerup Kloster af 12. August 1523 er indført i III fol. 198 b (men senere overstreget), kunde man maaske slutte, at denne Del af III var skrevet før 24. Juni 1529, da Mester Morten (Buszert) fik Livsbrev paa samme Kloster; men muligt er det jo, at Skriveren kan have været uvidende om det sidste Brevs Tilstedeværelse. Ogsaa ved de følgende Aars Breve viser et lignende Forhold sig: fol. 8 b (S. 82) er der ved 27. Aug. 1525 indført en Bemærkning om, at Brevet fornyedes paa den Herredag, som sidst stod i Odense (3. Aug. 1527); fol. 121 (S. 125) er efter et Brev af 4. Decbr. tilføjet en Bemærkning om 23. Decbr. 1528. — Tydeligst fremgaar maaske Forholdet ved en Betragtning af den ovenfor anførte 3die Klasse af Breve, som ere udeladte i III:

- 1524, 21. August, Otte Holgersens Lensbrev paa Aalholm paa 9 Aar. (3. Febr. 1528 havde J. v. der Wisch Lenet; Otte Holgersen Rosenkrantz døde 1525.)
- 2. Septbr., Anders Bildes Pantebrev paa Stevnsherred. (Naar det indløstes, er uvist, dog før 1528¹.)
- 24. Novbr., Jakob Hardenberg forlenes med Faaborg ad gratiam.
- 1525, 24. Aug., Otte Stigsens Forpligtelse (hører egentlig ikke til Registrene, derfor vel udeladt i III).
- 27. Aug., Knud Pedersen (Gyldenstjernes) Følgebrev til Bønderne i Kallundborg Len (havde det endnu 1529, men 1532 Mogens Gøje [S. 381]; naar Mogens Gøje fik Lenet, findes ikke i Registrene).
- 27. Aug., Henrik Gøjes Følgebrev til Bønderne i Vordingborg Len; men selve Lensbrevet af 24. Aug. ogsaa i III. † 1533.

¹) Jvfr. Erslev, Danmarks Len og Lensmænd i 16. Aarh. S.16. (Dette Skrift er først kommet mig i Hænde, efter at Anmeldelsen var skreven.)

- 1525, 27. Aug., Albrecht van Gock Toldfrihed ad gratiam.
- 1. Septbr., Forordning om Adlens Klædedragt. (At Brevet ikke findes i III, kunde maaske grunde sig paa, at et Par Blade af III mangle i Afdelingen om de almindelige Breve; men det fattes ogsaa i II, jfr. Indl. S. II og S. 134.)
  - 1. Septbr., Karine Anders Wulfs og hendes Arvinger faa Forleningsretten til St. Mauritii Alter i Nikolai Kirke i Kbhvn. (Da dette ikke er en kgl. Forlening, men kun en kgl. Bekræftelse paa Forleningsrettens Overdragelse, har man maaske af den Grund ikke indført Brevet i III.)
  - 8. Septbr., Niels Vincentii Brev paa Engelborg. (1527, 6. Septbr., Erik Gyldenstjerne.)
- 1526, 10. Maj og 17. Juni, FølgEBrev og Lensbrev til Hans Krafse paa Sæbygaard. (20. Aug. 1527 forandret til et Pantebrev, hvilket findes i III.)
- 2. Juni, Johan Bjørnsens Lensbrev paa Hindsgavl (afstod det d. 25. Novbr. eller 4. Decbr., jfr. ovenfor S. 184).
  - 2. Juni, Brev til Anders Jakobsen (Reventlov) paa noget Gods i Salling Herred. (C 87; forlenes 9. Sept. 1527, C 90, til Ejler Rønnov.)
  - 26. Juni, Niels Vincentii Pantebrev paa Sørup og Østofte Birk. (19. Oktbr. 1528 forlenes Erik Gyldenstjerne hermed.)
  - 4. Juli, Holger Gregersen (Ulfstands) Brev paa Lagholm og Halmstad Herred (forandret 18. Juli 1528).
  - 20. (13.) Juli, Quittantia Quittantiarum til Jørg. v. d. Wisch for den Tid, han havde Nykjøbing Slot i Forlening (jfr. 14. Novbr. 1531).
  - 16. Septbr., Axel Ugerups Forlening med SølviTsborg. (I III findes kun Overskriften; fornyet Brev, som findes i III, udstedtes nemlig 18. Juli 1528.)
  - 4. Decbr., Utenhofs Lensbrev paa Hindsgavl (overstreget i C, jfr. 25. Novbr. og ovenfor S. 184; skulde III's Skriver have overstreget det og indført det i C mellem Brevene fra 1528?).

- 1527, 24. Marts, Laurids Skonings Brev paa St. Jørgensgaard udenfor Kbhvn. (overstreget; „Brev mod Brev“, jfr. 20. Aug. og ovenfor S. 177—78).
- 11. Juni, Sisebrev til Kbhvn. paa 4 Aar. (Skulde have staaet i III omtr. fol. 238. Denne Del først skrevet 1531 eller senere?)
- 30. Juni, Peder Hansens Brev paa Duebrødre Kloster (overstreget; „Brev mod Brev“, jfr. ovenf. S. 178 og 13. Oktbr. 1528).
- 15. Aug., Oluf Holgersens Livsbrev paa Nederby Gods. († 1529; 15. Oktbr. 1528 havde Kjeld Bing faaet Ventebrev herpaa.)
- 22. Aug., Hans Ryaners Brev paa Duebrødre Kloster (overstreget; „Brev mod Brev“, jfr. 13. Oktbr. 28).
- 6. Septbr., Erik Gyldenstjernes Følgebrev til Bønderne til Engelborg m. m. (Jfr. 8. Septbr. 1525. Erik Gyldenstjerne havde det endnu Septbr. 1531, S. 364. 16. Febr. 1532 fik han Brev at beholde i Livstid alle de Birker og Forleninger, han har i Pant af Kongen [ogsaa i III]. Brevet af 6. Septbr. 1527 skulde have staaet fol. 193 b.)
- 8. Septbr., Holger Rosenkrantz's Følgebrev til Nykjøbing Len. (Forlenedes 5. Juni 1530 med Visborg; Generalkvittering for Nykjøbing 14. Novbr. 1531; Brevets Plads skulde være III, 173 b.)
- 1528, 18. Marts, Helligaandshuset i Aahus faar Melby Kirke i Lister (overstreget i C; 24. Juni fik Niels Arvidsen Brev herpaa, indført i III. „Brev mod Brev“).
- 18. Juli, Fuldmagtsbrev til Sendebudene til Lødesemødet.
- 18. Juli, Brev til Bønderne paa Langeland (hører egentlig til Tegnelserne?).
- 1. Aug., Fortegnelse over, hvor de Klokker, som nedtoges af Kirkerne, skulde leveres.
- 17. Aug., Brev om Borgmester Niels Stemp (i C mellem Brevene fra 1525, se ovenfor S. 184).

- 1528, 21. Aug., Gustav Vasa's Brev om Lødese-Traktat.
(Det danske Brev derimod indført ogsaa i III.)
- 24. Aug., Fortegnelse over Gods, taget i Beltet af Fjenderne.
- 5. Septbr., Hans Eriksens Brev paa Duebrødre (overstreget; „Brev mod Brev“, jfr. 13. Oktbr.).
- 26. Septbr., Nogle Præster i Assens Brev paa noget Altergods paa Livstid. (C fol. 141 b.)
- 9. Novbr., Et Brev til Biskop Jens Andersen (tilføjet: „han fik ikke Brevet“; Grunden fremgaar af 4. Decbr.).
- 1529, 26. Januar, Fru Ingeborg, Markvard Tidemands, 6 Aars Brev paa Annisse. (Afstod det 10. Juli 1530, III, fol. 262, efter Dsk. Mag. 3. R. III 240¹; Brevets Plads i III skulde have været fol. 131 b.)
- 15. Juni, Lejdebrev til Otte Andersen (Ulfeld). (Da han kort efter udsonede sig med Kongen, tabte Lejdebrevet sin Betydning.)
- 16. Juni, Brev til Lund By om Alterjorder. (C 45 b; men Brev af samme Dag og Indhold til Trelleborg er indført i III efter C 45.)
- 4. Aug., Fred. I forlener sin Fodermarsk Niels Jespsen med Næsbyhoved Slot, Kbhvn. Onsdag efter Petri ad Vincula (Geh. Ark. Dsk. Saml. 565 a; Allens Exc. 53 f. 1. Mangler baade i C og III 138 b; men i III 160 er optaget under 26. Oktbr. 1532 et fornyet Brev herpaa paa 10 Aar. III skrevet efter denne Dato?).
- 26. Aug. og 1. Septbr., to Præsentatsbreve paa Sønder Broby Kirke i Fyn til to forskjellige Mænd! (C 107 b, „Brev mod Brev“?)
- 17. Novbr., Knud Bentsen, Ridesmaasvend, forlenes med en Bod i Kbhvn.
- 26. Novbr., Joh. Frises Lensbrev paa Dalum Kloster (overstreget; jfr. 25. Januar 1530).
- 1530, 20. Januar, Erik Krummedige forlenes med en Gaard i Varde.

1530, 21. Januar, Lensbrev paa en Gaard i Varde (ikke i III, men i I!).

— 17. Febr., Knud Pedersen Gyldenstjernes Brev paa Karmeliterklostret i Kbhvn. (overstreget; om Datoen jfr. 2. Novbr. 1529 og ovenfor S. 185).

— 19. April har skaffet Skriveren af III noget Bryderi. I C fol. 302 b fandt han under denne Dagsangivelse et Livsbrev til Mads Gørtze til Solvig, Kanslerens Broder, paa Vor Frue Kloster i Roskilde; men som „Brev mod Brev“ udelod han det (III fol. 261); thi i C 304 b fandt han, at Fru Anne, Hr. Henrik Krummediges Efterleverske, havde gjort Indsigelse og fremlagt et tidligere Brev, hvorefter hun skulde nyde Klosteret paa Livstid efter sin Mand († 1530). Kongens Anerkjendelse heraf ved Brev af 22. Juli har Skriveren derpaa indført III, 263; men da han kom til C 310, fandt han, at Mads Gørtze alligevel under 25. Septbr. s. A. havde faaet sit tidligere Brev af 19. April fornyet, dog saaledes, at det først skulde træde i Kraft efter Fru Annes Død. Brevet af 19. April havde altsaa endnu Betydning, og han har derfor indført det fol. 268 efter Brevet af 25. Septbr. (fol. 267).

1531 ere kun et Par Kvitteringer og Præsentsbreve (20. Maj og 10. Juli) udeladte¹⁾, 1532 kun Fuldmagtsbrevet til Knud Gyldenstjerne af 28. April, der er optaget i „Frederik I's norske Registrant“ (S. 312, Note 1).

Dette Revisionsarbejde hører saaledes tydelig nok til de sidste Aar af Frederik I's Regeringstid; det kan ikke være begyndt før omtrent 1529, men muligvis er det først foretaget senere, rimeligvis i Slutningen af 1531 eller i 1532²⁾. Det

¹⁾ 2. Novbr. 1531 i III („Esbern Smid“) maa være en Fejlskrift; C har vistnok det rette (20. Septbr.). Fejlen stammer rimeligvis fra Dateringen i det følgende Brev i C (fol. 123 b), som Skriveren af III er kommet til at skrive ogsaa paa det foregaaende Brev.

²⁾ Udg. mene i Indl. S. IV, at Skriveren har indhentet C omtrent 1529; men det anførte Bevis er neppe fyldestgørende; det fore-

er maaske begyndt endnu i Klavs Gjordsens Levetid, men selv dette er tvivlsomt; dog tyder Haandskriftens Ensartethed lige fra 1523 til Oktbr. 1532 maaske herpaa. Man havde høved faaet et paalideligere Haandexemplar til Brug i Kancelliet, end C var; men da Grundlaget var mangelfuldt, blev Arbejdet derefter. Man overstregede Brevene, efterhaanden som de traadte ud af Kraft, og indrettede derpaa senere en ny Afskrift af III i II, hvor man i Reglen udelod de i III overstregne Breve (Incl. S. VII). Men hvad man ikke kunde ændre, det var alle Forglemmelserne. Hvor meget der er glemt i III, vise Bearbejdelse af Slutningen heraf i Kristian III's Tid i Registranterne IV og I samt Indkaldelsen af Lensbrevene 1545. Og tage vi nu den samlede Registrantmasse for os, da vil det ikke være vanskeligt ved Eftersyn i trykte Diplomsamlinger eller i Gehejmearkivets utrykte Samlinger at eftervise adskillige Breve, som burde have staaet i Registranterne, men nu fattes. Hvorfor mangler saaledes Frederik I's Lensbrev af 4. Aug. 1529 paa Næsbyhoved Slot til Fodermarsk Niels Jepsen? Eller selv om man vilde se Grunden hertil i Fornyelsen af 26. Oktbr. 1532 og antage III fol. 138 først skrevet efter denne Dag, hvorfor er da Gavebrevet af 12. Febr. 1530 til Malmø paa St. Marie Magdalene Kapel til et Bøssehus udeladt¹⁾? Eller Breve som Nr. 211, 212, 220, 221, 230, 231, 239 i den af Anm. udgivne viborgske Diplomsamling, medens Nr. 222 og 224 ere optagne? Saa meget turde være vist, at man aldrig af et Brevs Manglen i Registranterne tør slutte sig til, at det ikke er udstedt, f. Ex. Ordinansen af Juli 1530, der kun kjendes fra senere Afskrifter og ikke findes i Registranterne, medens f. Ex. Odense-Recesserne af 1526 og 1527 ere optagne (den første dog kun i et udateret, løst indlagt Blad).

Ogsaa til Bedømmelsen af de følgende Registranter er det Spørgsmaal formentlig ikke af ringe Vigtighed: ere de oprindelige Journaler eller først senere Afskrifter eller Bearbejdelse,

---

kommer i al Fald Anm., at hvad der her er hændet Skriveren af III, lige saa godt kunde hænde en Afskriver f. Ex. i Aaret 1879.

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. II, 136 efter Orig. i Malmø Raadh. Arkiv.

hvor man vilkaarlig har udeladt, hvad man ikke troede længere at have praktisk Brug for? Med Hensyn til Frederik I's Registranter er det derfor et stort Held, at man endnu har det ældste Register (C) tilbage. Derved bødes dog noget paa det store Tab, der er lidt ved „Tegnelsernes“ Forsvinden (paa et Par Aar nær), saa at man ubetinget tør sige, at man kun har den mindste Del af de Breve tilbage, der ere udstedte af Frederik I's danske Kancelli. I historisk Henseende er efter Anmelderens Mening C ubetinget det vigtigste og burde derfor være lagt til Grund ved Udgivelsen, ikke III, der kun er en, i historisk Henseende endogsaa mangelfuld, Bearbejdelse af C. — Vi staa ved disse Registranter overfor en famlende Administrations usikre Forsøg paa at skaffe Orden til Veje. Det er muligt, at Klavs Gjordsen har andre Fortjenester af Kong Frederiks Kancelli¹⁾; i Registraturerne lykkedes det ham ikke at bringe Orden; om det senere lykkedes Johan Fris, maa andre bedømme; efter den Skildring at dømme, der i 1. Bind af Suhms „Nye Saml. til dansk Historie“ gives af Tilstanden i Kancelliet i Kristian III's Tid, tør man ikke vente det²⁾.

Men hvorledes end Registranterne i og for sig ere, saa er det sikkert, at de ere en Hovedkilde til deres Tids Historie, en Kilde, som enhver, der vil søge Oplysning om et hvilket-somhelst indre historisk Spørgsmaal, jævnlig og stadig maa ty til. Da Anm. nu, længe efter at de foregaaende Bemærkninger vare nedskrevne, af „Hist. Tidsskrift“ 5. R. I, 665 ser, at „Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie“ paatænker og efter Forlydende ogsaa har sikret sig Understøttelse til Udgivelsen af Kristian III's Registranter, kan han ikke undlade at henlede Opmærksomheden paa, hvilket stort og betydnings-

¹⁾ Erslev, Konge og Lensmand S. 56.

²⁾ „At kunde sige accurat, hvad for Slags Expeditioner udi denne Konges Tid haver hørt Cancelliet til, er umuligt formedelst den Negligence, der har været ved Registratur-Bøgerne, thi først er der meget faa Breve blevne indførte, dernæst er ikkun Indholdet kort bleven indført, og det saa slet og ret, saa at det ikke kunde være slettere“ (S. 14).

fuldt Arbejde Selskabet her har paataget sig og er i Færd med at gennemføre, saa at det i høj Grad maa ønskes, at Selskabet stadig maa finde beredvillig Understøttelse til Fortsættelse baade af dette og af sine øvrige Arbejder. Formodentlig ville Udgiverne ved Fortsættelsen ikke støde paa saa store textkritiske Vanskeligheder som ved Udgivelsen af Frederik I's Registranter. I Reglen har man vel kun én Redaktion af Registranterne tilbage, og da vil den af Selskabet lagte Plan vise sig hensigtsmæssig og praktisk. Det er saaledes naturligt at meddele Uddrag af de Breve, som selv kun ere Uddrag i Registranterne, eller hvor Formen ingen Betydning har, og kun at meddele de Breve bogstavret, som ikke kunne excerpere uden paa Indholdets Bekostning; Registranternes Omfang gjør en sliq Fremgangsmaade ligefrem nødvendig. Men Anm. henstiller dog til Selskabets Overvejelse, om det ikke skulde være heldigst, hvor der er flere Redaktioner, da altid at lægge den ældste til Grund og ved forskjelligt Tryk at fremhæve for Øjet de Breve, der ere tilføjede efter nyere Redaktioner. Derimod ser Anmelderen ingen Grund til, som i de hidtil trykte Registranter, at bruge forskjelligt Tryk ved Uddragene og ved selve Brevene; disse, der ere trykte med mindre Typer, blive mindre let overskuelige, og det, der er det vigtigste, faar for Øjet Udseende af at være det mindst vigtige. Nogle flere textkritiske Oplysninger turde heller ikke være af Vejen.

Bogens Brugbarhed er forøget ved to omhyggelig udarbejdede topografiske og personalhistoriske Registre, hvor mange Oplysninger findes af genealogisk Værd (saaledes, at den bekjendte Partigænger Otte Stigsen var en Ulfeld og Fodermarsk Niels Ibsen [Jepsen] en Bryske¹). Derimod kan det ikke nægtes,

¹) Et Par enkelte Smaating, Anm. har lagt Mærke til, anføres her: „Hans Køge“ (S. 415) fattes. — „Hr. Lauers Nielsen, Sognepræst til Skiiffue“ (S. 368), maa være Fejlskrift for „Skaffuen“ (Skagen). — „Svend Mogensen, Præst, senere Provst i Vestervig“ og „Svend Mogensen, Skriver paa Skanderborg Slot“, ere utvivlsomt samme Person. — Ligesom Erik Hak med Rette identificeres med Erik Gyldenstjerne, burde det samme have været Tilfældet med Broderen, Mester Anders Hak (= Gyldenstjerne). — „Canceller“

at man i høj Grad savner et Sagregister, og Anm. henstiller til Overvejelse, om det ikke skulde være hensigtsmæssigst, i de følgende Bind at optage i det mindste noget af reelt Indhold, i al Fald omtrent af samme Omfang som i de sidste Bind af Danske Magazin, og da at samle alt under ét Register, hvorved Benyttelsen, i al Fald efter Anm.s Erfaring, bliver nemmere og bekvemmere.

Og hermed ønskes Selskabet alt Held til Fortsættelsen af det betydningsfulde Arbejde, som det har paataget sig, og hvorfor det fortjener den varmeste Tak af alle, som have dansk Historie kjær. Længe have vi staaet tilbage for Norge og Sverig med Hensyn til Kildeskrifters Udgivelse; at vi, hvad Rigsregistraturerne angaar, nu komme med, det er Selskabets og Carlsbergfondets Fortjeneste. Gid det samme snart maatte kunne siges med Hensyn til et Rigsdiplomatarium.

A. Heise.

P. Hasse: Das Schleswiger Stadtrecht. Untersuchungen zur Dänischen Rechtsgeschichte. Kiel 1880. (132 SS.)

De undersøgelser, som den ovennævnte bog indeholder, og som samle sig i snævrere og videre kredse om den hovedopgave: fastsættelsen af den slesvigske stadsrets kronologiske plads blandt den danske retshistories kilder og bestemmelsen af kilderne til den, falde i syv afsnit. 1. Urkunden. 2. Die handschriften des stadtrechts. Die städtischen privilegien. 3. Stadtrecht und landrecht. 4. Weitere quellen des stadtrechts.

S. 467 er Klavs Gjordsen (ikke anført i Registret). — „Ærkebisp“ (S. 466) er Gustav Trolle (her savnes netop et Realregister med Rubrikker som: Kansler, Ærkebisp, Sekretærer osv. osv.). — „Sandholt“ (Sandholm) ligger ikke i Birkerød, men i Blovstrød Sogn (S. 52). — „Starshey“ (sammesteds) skulde da ikke være Stavnsholt, Farum Sogn? — En uheldig Trykfejl er indløbet S. 431 Lin. 6 (4. Juni for 13. Juli).